

CINEASTUL CARE „A MERS DUPĂ SOARE”

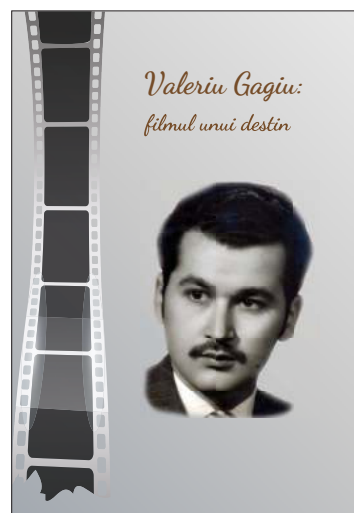
Dr., conf. univ. **Alexandru LUPAȘCU-BOHANȚOV**
Institutul Patrimoniului Cultural

A văzut lumina tiparului, într-o impunătoare ținută tipografică, volumul antologic *Valeriu Gagiu: filmul unui destin*, avându-i drept coordonatori pe cercetătorii științifici ai Institutului Patrimoniului Cultural, dr. hab. Ana-Maria Plămădeală și dr. Dumitru Olărescu, ediția fiind îngrijită de Zinaida Timofiti – soția regretatului scenarist și regizor. Acest masiv tom (740 p.) include o multitudine de texte și imagini, reconstituind plener zbulciunatul și sinuosul traiect artistic al unui cineast-poet dotat cu impresionante resurse creative.

În această ordine de idei, foarte puțini creatori din domeniul celei de a șaptea arte – de la noi, dar și din alte spații culturale post-sovietice –, au avut parte de un debut cinematografic atât de fulminant, precum s-a întâmplat în cazul filmului *Omul merge după soare* (*Chelovek idet za solntsem*), 1961, scenariul: Valeriu Gagiu, Mihail Kalik, regia: Mihail Kalik, imaginea: Vadim Derbeniov, turnat la Studioul cinematografic „Moldova-film”, o casă de filme aproape necunoscută, la vremea aceea, în rândul numeroșilor iubitori de cinema din fostul imperiu sovietic, nemaivorbind de cinefilii de pe alte meridiane ale mapamondului.

Cu atât mai prețioase sunt studiile științifice, precum și cronicile, recenziile, evocările și mărturiile privind receptarea de care s-a bucurat această peliculă cinematografică, întrucât asupra originalității ei s-au pronunțat destul de favorabil cinești, scriitori, critici de marcă din fosta Uniune Sovietică, între care Mihail Romm, Mark Donskoi, Alexandr Galici, Iuri Haniutin, Ludmila Pogojeva, Ian Varșavski, Leonid Mursa ș.a.

Un amănunt semnificativ care, din păcate, nu este consemnat în volumul respectiv, ține de faptul că despre filmul *Omul merge după soare* a scris cunoscutul dramaturg și critic american John Howard Lawson în celebra sa carte *Film: the Creative Process. The Search for an Audio-Visual Language and Structure* (1964). Versiunea românească a acestui volum a apărut în 1968 la Editura „Meridiane”: *Film și creație. În căutarea unei structuri și a unui limbaj audio-vizual*. Filmologul american crede că narațiunea cinematografică a regizorului Mihail Kalik poate fi comparată cu renumita producție *Balonul roșu* (*Le ballon rouge*)

Valeriu Gagiu: filmul unui destin. Antologie / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Institutul Patrimoniului Cultural; Chișinău: Pontos, 2018. – 740 p.: fot. – Texte: lb. rom., rusă.

a regizorului francez Albert Lamorisse, un scurtmetraj la hotarul dintre filmul documentar și cel de ficțiune, care a obținut „Palme d’Or” la Festivalul de la Cannes (1956). John Howard Lawson mai notează: „Copilul (Sandu, n.n.) din *Omul merge după soare* e fascinat de viața orașului. El nu dorește să evadeze, ci să înțeleagă. Filmul e frumos și are momente de autentică emoție”.

Privind retrospectiv filmul *Omul merge după soare*, am putea spune că principalul învățământ care rezultă din succesul tinerilor noștri cinești Mihail Kalik și Valeriu Gagiu e că această realizare memorabilă n-a fost deloc una întâmplătoare, ci a avut o continuitate pe potrivă. Astfel, în anul 1966, protagonistul cărții în cauză lansează, de această dată în tandem cu regizorul Vadim Lâsenko, filmul *Gustul pâinii – Gor’kie zerna* (scenariul și regia – Valeriu Gagiu și Vadim Lâsenko, imaginea: Vitalie Kalașnikov) care, odată cu trecerea timpului, a devenit o lucrare de referință a artei cinematografice din Republica Moldova.

Menționăm că volumul *Valeriu Gagiu: filmul unui destin* are o structură complexă și dispune de o largă deschidere tematică, reușind astfel să înglobeze întregul spectru de activități creatoare ale acestei personali-

tăți de prim rang a culturii naționale. Conținutul propriu-zis al cărții este precedat de *Arborele genealogic Gagea (Gagiu)*, urmat de tradiționalul *Tabel cronologic* și de 11 secțiuni. Prima dintre ele conține un motto care relevă chintesența vieții și activității de creație a artistului: **Valeriu Gagiu, cineast și poet, a mers după soare, dar a cunoscut și gustul amar al înfrângerii...**

Personalitatea poetului-cineast Valeriu Gagiu se află în vizorul academicianului Mihai Cimpoi, care invocă totodată fenomenul de **poetizare a cinematografului vs. cinematografizare a poeziei/prozei**, simbioză ilustrată în spațiul cultural basarabean de o strălucită echipă de slujitori ai artei – Emil Loteanu, Anatol Codru, Vlad Ioviță, Gheorghe Vodă și Valeriu Gagiu; alte fațete ale ilustrului scenarist și regizor sunt decelate de un alt cineast-poet sau poet-cineast, dacă doriți – Anatol Codru (*Un nume de referință: Valeriu Gagiu*) și de scriitorul Andrei Strâmbeanu (*Valeriu Gagiu, clasicul cinematografului naționale*).

Vom sublinia însă că prin capacitatea investigativă de a pătrunde în străfundurile mitice ale actului de creație cinematografică și finețea disocierilor critice se remarcă, îndeosebi, studiile științifice ale filmologului Ana-Maria Plămădeală: *Drama unor vizători* (o analiză estetică aproape infinitezimală, dar și contextuală a capodoperei filmice *Omul merge după soare*), *Nostalgia paradisului pierdut* (despre peliculele de vârf ale cineastului-poet Valeriu Gagiu *Când pleacă cocorii*, *Gustul pâinii*) și, în fine, *Filmul istoric – teritoriul pierdut* (este vorba de o specie audiovizuală cu mari rateuri artistice în cinematografia noastră). În acest sens, autoarea consideră, pe bună dreptate, că anume în aceste „creații” filmice s-a relevat mai pregnant drama cineastilor moldoveni, care s-au îndepărtat de obiectul fundamental al artei – **omul**. Cineastul basarabean a fost impus „să devină o portavoce a minorității – liderii de partid, din care cauză s-a și produs înstrăinarea filmului autohton de spectatorul care nu se mai recunoștea și nu se mai regăsea în imaginea contrafăcută a ecranului moldovenesc”.

Un lucru demn de a fi reținut e că dezvăluirea mecanismului diabolic al represiunilor ideologice asupra creației filmice a devenit posibilă doar în urma accesului la unele surse documentare din Arhiva Partidului Comunist al RSS Moldovenești. În contextul respectiv, sunt furnizate dovezi sigure că presingul ideologic asupra cineastilor moldoveni s-a intensificat mai cu seamă în urma unei hotărâri a biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei din aprilie 1970. În conformitate cu aceasta, cele mai reușite pelicule ale Studioului cinematografic „Moldova-film” (*Ultima lună de toamnă*, *Gustul pâinii*, *Se caută*

un paznic, *Fântâna*, *Piatră, piatră...*, *Malanca*) au fost puse la index. Probabil, nu întâmplător, criticii „de curte” ai defunctului regim comunist considerau că filmele respective ale Studioului „Moldova-film” plătesc tribut unor vremuri revolute și au grave lacune de natură *ideologică*, regizorii lor fiind taxați ca „naționaliști” cu vederi „învechite” – în fine, refrenele vă sunt cunoscute...

Antologia *Valeriu Gagiu: filmul unui destin* oferă o imagine concludentă despre viața și activitatea cunoscutului cineast, prezentându-ne, în același timp, un portret inedit despre Gagiu-poetul – ființă de o aleasă sensibilitate lirică. Este o adevărată surpriză pentru cititorii mai puțin inițiați în biografia de creație a acestui artist complex. Discursul său poetic se cere încă valorificat (Mihai Cimpoi), fiind unul deosebit de insolit în peisajul literelor basarabene.

Născut în urbea Chișinăului, Valeriu Gagiu scria fără niciun fel de dificultăți în ambele limbi – română și rusă. A tradus capodopera *Moartea căprioarei* de Nicolae Labiș în limba lui Pușkin și Nicolai Gumiliov (poetul care i-a marcat destinul poetic), iar propria poezie 1956 (despre tragicele evenimente ale revoluției maghiare împotriva dictaturii bolșevice, când tancurile sovietice au intrat în Budapesta) poartă însemnele unui incitant studiu de caz.

Acest subtil și vehement poem în rostirea autorului nostru a trezit admirația marelui poet rus Boris Pasternak, dar și reacția furibundă a regizorului Mark Donskoi – profesor la Institutul Unional de Cinematografie din Moscova (celebrul VGIK, în care și-a făcut studiile Valeriu Gagiu), care, după lectura poemului, a rupt hârtia în bucăți zicându-i cu asprime: „Marș la ore, tâmpitul! Uită ce-ai scris!”

Este imposibil, bineînțeles, să prezinți, în câteva note fugare, toate compartimentele acestui voluminos și interesant volum. În definitiv, mizăm pe interesul specialiștilor din domeniu, precum și pe curiozitatea eventualilor cititori care doresc să afle informații utile despre luminile și umbrele artei cinematografice din Republica Moldova, de-a lungul unei jumătăți de veac și mai bine.

În cazul respectiv, au la îndemână o adevărată, bine documentată radiografie a creației cineastului-poet Valeriu Gagiu care, dincolo de reușitele filmice de mare răsunset din prima perioadă a carierei sale profesionale, începând cu anii '70 ai secolului douăzeci a dat ascultare politrucilor regimului comunist, regăsindu-se printre „liderii autoprocamați ai filmului istoric național” (Ana-Maria Plămădeală), irosindu-și astfel incontestabila vocație de creator în mai multe lucrări cu caracter conjuncturist.